

Характеристика розрізнення студентами понять “здібності” й “обдарованість”

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне)

Постановка проблеми. Нині кризові ситуації в українському суспільстві породжують попит на обдаровану особистість, котра нестандартно мислить, наділена сильною волею і колосальною працездатністю [4, 3]. Незважаючи на плідні теоретичні й практичні дослідження та значні методичні напрацювання, існує досить багато питань стосовно визначення, розвитку та виховання обдарованої дитини в сучасних умовах сім'ї і школи.

Аналіз проблеми розвитку здібностей і обдарованості визначається змістом, який закладається у ці поняття. Сьогодні досить велика кількість публікацій присвячена вченими діагностиці рухових здібностей, у той час як саме поняття “здібності” є дотепер не визначеним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значні труднощі у визначенні понять “здібності” й “обдарованість” пов'язані із загальноприйнятим, побутовим розумінням цих термінів. Звернувшись до тлумачних словників, бачимо, що “обдарованість” як самостійне поняття відсутнє у словниках Даля, С. Ожегова, у Радянському енциклопедичному словнику і в тлумачному словнику іноземних слів. Досить часто терміни “здібний”, “обдарований” уживаються як синоніми й означають ступінь вираження здібностей. У психологічній літературі немає єдиної думки щодо феномену обдарованості. Деякі науковці вказують на те, що обдарованість визначається сукупністю генетичних та набутих здатностей людини адаптуватися до життя. А тому основними функціями обдарованості вважають максимальне пристосування до довкілля, знаходження рішення в нових, непередбачуваних обставинах.

Одним із перших ці поняття розмежував С. Л. Рубінштейн, який відзначає комплексний характер обдарованості й зазначає, що вона передбачає успішну реалізацію як керівних (загальна обдарованість), так і специфічних (спеціальна обдарованість) форм діяльності особистості. Обидва види обдарованості реалізуються через здібності.

Психологи С. Л. Рубінштейн і Б. М. Теплов спробували дати класифікацію понять “обдарованість” і “здібності” на підставі успішності діяльності. Зокрема, обдарованість розглядається ними як якісне своєрідне сполучення здібностей (індивідуально-психологічних особливостей), що обумовлює особливо успішну діяльність людини в певній галузі й виділяє її серед інших осіб, що навчаються цій діяльності або виконують її в тих же умовах. Б. М. Теплов наголошує на тому, що окремі здібності не співіснують відокремлено одна від одної, а розвиваються, набуваючи нового характеру і створюючи нові утворення. Отже, здібності є внутрішнім психологічним регулятором, який визначає швидкість і міцність набуття знань, умінь і навичок. Водночас оволодіння знаннями, вміннями та навичками дає змогу виявити здібності [6].

Водночас деякі вчені вважають здібності уродженими, тобто “даними від природи”. Однак у різних науково-аналітичних дослідженнях вказується на те, що вродженими є анатомо-фізіологічні особливості організму людини, тобто задатки. Задатки – уроджені анатомо-фізіологічні особливості організму. До них належать насамперед особливості будови головного мозку, органів відчуттів, типологічні властивості нервової системи і співвідношення між півкулями головного мозку, специфіка сенсорних систем і рівень психологічної активності, якими організм наділений від народження. Саме вони створюють передумови розвитку здібностей як якісних показників обдарованості, але не гарантують їх розвитку. Задатки визначають не тільки часову послідовність формування функцій організму, а й спадкову здатність розвиватися, тобто ступінь тренуваності тих чи інших здібностей.

Виникаючи на основі задатків, здібності розвиваються в процесі й під впливом діяльності. Поза діяльністю здібності розвиватися не можуть. На основі тих самих задатків можуть розвиватися неоднакові здібності, залежно від характеру і вимог діяльності, якою займається людина, а також від умов життя й особливо виховання [2]. Отже, анатомо-фізіологічною основою здібностей людини є не просто задатки, а їх розвиток – система умовних рефлексів. У психологічних працях звертається увага і на те, що здібності розвиваються за умови, що діяльність, якою займається особистість, пов'язана з позитивними емоціями, тобто приносить радість та задоволення. Та діяльність, яка

виконується людиною без бажань, без натхнення, не принесе їй великої користі щодо розвитку здібностей [5, 12].

Здібності є неоднорідними і розрізняються за якістю (математичні, технічні, художні, спортивні і т. д.), широтою (загальні, спеціальні), своєрідністю їхнього поєднання і ступенем розвитку. Якісно своєрідне сполучення здібностей, необхідних для успішного виконання окремої діяльності, вважається обдарованістю певного виду [3]. Актуальним є дослідження питання про те, які здібності є “ключовими” для кожного виду діяльності. Це допомагає знайти найбільш дієві методи формування в людей таких здібностей, підвищення загальної культури і результативності праці.

Дослідження структури обдарованості, проведені психологами, показують обдарованість як систему, що включає біофізичний, сенсорно-перцептивний, інтелектуальний, емоційно-вольовий та творчий компоненти.

А. М. Матюшкін, спираючись на роботи Н. С. Лейтеса, В. М. Теплової, В. М. Русалова, Т. В. Кудрявцева, висунув синтетичну структуру творчої обдарованості, у якій домінуючу роль відвів пізнавальній мотивації і зазначив, що обдарованість необхідно пов'язувати з особливостями власне творчої діяльності, проявом творчості, функціонування “творчої людини”. Більш інтегрально це визначають через домінування інтересів і мотивів, емоційну заглибленість у діяльність, загальну й естетичну задоволеність від процесу і продуктів діяльності, розуміння сутності та інтуїтивне вирішення проблеми, багатоваріантність і швидкість рішень, винахідливість. Усе те, що належить до загальної творчої обдарованості, має безпосередній стосунок і до різних видів спеціальної обдарованості – наукової, технічної, педагогічної, художньої і т. д.; але при цьому ми маємо справу з проявом визначених домінуючих якостей, що характеризують специфіку творчості в конкретній сфері людської діяльності [4].

Визначена ієрархія зв'язків, залежностей, яку вчені представляють, виходячи з припущень про шість основних параметрів обдарованості (сфера реалізації обдарованості й переважний її тип; прояв творчості; прояв інтелекту; динаміка діяльності; рівень досягнень; емоційне забарвлення), дозволяє виділити її основні ознаки, відповідно до яких розрізняють науково-логічний; техніко-конструктивний; образно-художній; вербально-поетичний; музично-руховий; практико-технологічний; ситуативний (спонтанний, розважливий) типи творчої діяльності у яких прояв творчого пошуку можна представити за ознаками реконструктивності, комбінаторності та аналогічності. Прояв інтелекту є можливим фіксувати відповідно до розуміння і структурування вихідної інформації, постановці завдання, пошуку і конструюванню, прогнозування та динаміки (швидкісні показники) рішень і творчої діяльності в цілому.

Запропонована структура досить поверхнево описує різні типи обдарованості, їхні домінуючі характеристики, своєрідність поєднань найбільш важливих якостей.

Метою нашого дослідження було з'ясування змісту понять “обдарованість” і “здібність”.

Для досягнення поставленої мети сформульовано **завдання дослідження**:

- 1) визначити поняття “здібності” й “обдарованість”;
- 2) охарактеризувати здатність до розрізнення понять “здібності” й “обдарованість” студентами.

Для вирішення завдань дослідження використано комплекс теоретичних **методів**: аналіз, синтез, узагальнення та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб дослідити, в якому обсязі студенти спеціальностей “фізичне виховання” і “фізична реабілітація” використовують поняття “здібності” й “обдарованість” і наскільки вони диференціюються у їхній свідомості, ми провели спеціальні бесіди, у яких взяли участь 184 студенти 3–5 курсів спеціальності “фізична реабілітація” і 60 студентів 3–5 курсів спеціальності “фізичне виховання” Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

Їх результати показали, що змістового розмежування цих понять у студентів обох спеціальностей не відбувається. На запитання: “Що означає бути обдарованою людиною?” вони відповідають: “Бути здібним”. А на запитання: “Яку людину ви назвете здібною?” відповідають: “Обдаровану”. Загалом узагальнені судження значно переважають над фактичними.

Здатність студентів розрізнити й правильно називати здібності перевірялася за допомогою 27 карток: на 16 з яких були описані прояви фізичних здібностей (здатність швидко реагувати на зміну обставин; здатність підтримувати стійке положення тіла під час виконання нестандартних рухів; висока рухливість суглобів; висока частота рухів ніг і рук; здатність швидко реагувати на сигнал; швидке і точне переміщення тіла у просторі при дефіциті часу; здатність до диференціювання

рухів за просторово-часовими і силовими параметрами; здатність до перебудови рухів відповідно до зміни ситуації; здатність орієнтуватися у просторі і часі за допомогою зору; здатність застосовувати значну вибухову силу в метаннях; здатність швидко виконувати поодинокий рух; загальна відносна сила; здатність виконувати навантаження з подоланням помірного опору 40 % власної маси тіла до двох хвилин; здатність виконувати роботу субмаксимальної сили за рахунок гліколітичних джерел енергоутворення; здатність нервово-м'язового апарату до мобілізації силових можливостей у короткий часовий проміжок; здатність виконувати рухи з максимальною швидкістю у мінімально короткий час без втоми) і на 11 – прояви загальних здібностей (здатність до гострого, жвавого сприйняття; здатність до абстрактного і складного мислення; здатність віддзеркалювати зовнішній світ і себе в ньому; здатність проектувати зовнішнє середовище; здатність створювати в процесі своєї діяльності продукти і предмети, що задовольняють прагнення і потреби людини; здатність заглянути вперед і розглянути новий предмет у його майбутньому стані; здатність до швидкого засвоєння нової інформації, утворення асоціативних масивів; здатність тривало і стійко зосереджуватися на завданні, на об'єкті своєї діяльності; сприйнятливність до зовнішніх вражень; здатність до швидкого запам'ятовування, його міцність, повнота, точність відтворення; здатність розкривати безпосередні зв'язки предметів і явищ об'єктивної дійсності, доходити глибокого розуміння їхньої суті і їхніх законів).

Студентам було запропоновано розподілити картки, відклавши справа ті, на яких, на їх думку, описано фізичні здібності, а зліва – ті картки, у яких йдеться про загальні здібності.

При правильному виконанні цього завдання можна було очікувати від студентів спеціальності “фізична реабілітація” 2 944 правильних вибори, “фізичне виховання” – 960 правильних виборів.

Фактично студентами спеціальності “фізична реабілітація” зроблено 2 762 привильних вибори, спеціальності “фізичне виховання” – 924 правильних вибори. Таким чином, точно визначили прояви фізичних здібностей студенти спеціальності “фізична реабілітація” у 95 % випадків, “фізичне виховання” – у 96,3 % випадків. Із можливих при правильному упізнанні усіх зазначених на картках здібностей 2 024 виборів студентами спеціальності “фізична реабілітація” зроблено 1 713, що становить 84,6 %; студентами спеціальності “фізичне виховання” із можливих 660 зроблено 566 виборів, що становить 84,8 %.

Висновок. Аналіз результатів показав, що студенти без ускладнень розмежували фізичні й загальні здібності. Це свідчить про те, що спортсмени достатньою мірою усвідомлюють їх прояви, здатні впізнати та оцінити.

На сучасному етапі варто повертатися до розуміння того, що в людині все взаємопов'язане і від природи гармонійне. Людська психіка і психомоторика має безліч можливостей створення механізмів, що утворюють систему здібностей з унікальними новоутвореннями. Людина пізнає, а пізнаючи, діє, вирішує розумові та психомоторні завдання. Кількість механізмів може бути нескінченною, адже змінюючи умови роботи людини, ми створюємо нові механізми, нові способи дій, тим самим сприяючи розвитку обдарованості особистості.

Література

1. Клименко В. В. Психологические тесты таланта.– Х.: Фолио, 1996.– 197 с.
2. Лейтес Н. С. Об умственной одаренности.– М.: Педагогика, 1960.– 215 с.
3. Лейтес Н. С. Умственное способности и возраст.– М.: Педагогика, 1971.– 280 с.
4. Сарапулова С. Виховання обдарованої дитини // Почат. шк.– 2000.–№ 2.– С. 3–4.
5. Учителю о психологии одаренности / Под ред. В. Лебедевой, В. Панова.– М., 1996.– 32 с.
6. Петровский А. В. Способности // Общая психология.– М.: Просвещение, 1986.– 441 с.

Анотації

У статті розкрито та проаналізовано сутність та компоненти здібностей і обдарованості.

Ключові слова: здібності, обдарованість.

В статье раскрыты и проанализированы содержание и компоненты способностей и одаренности.

Ключевые слова: способности, одаренность.

In clause are opened and are analysed essence both components of abilities and talent.

Key words: abilities, deposits.